

İÇ BORÇLARIN GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİLERİ*

Serap BEDİR^(*)
Kerem KARABULUT^(**)

Özet: Kamu borçlarının etkileri borcun kaynağı, vadesi, faiz oranı, kullanım şekli, miktarı gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Bu çalışmada, iç borçların gelir dağılımı üzerindeki etkileri incelenmiş ve borç göstergelerinde olumlu (olumsuz) değişimlerin yaşandığı dönemlerde gelir dağılımı göstergelerinde de olumlu (olumsuz) değişimlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu nedenle, Türkiye’de ekonomik büyümeyi esas alan, mutlak yoksulluğu giderici, göreceli yoksulluğu azaltıcı ve yoksul kesimleri ortalama refah seviyesine yaklaştıracak iktisadi, mali ve sosyal politikaların eşzamanlı ve etkin bir biçimde uygulanması gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelime: İç borç, gelir dağılımı

Abstract: The impacts of public debts change related to the factors such as the source of borrowing, its interest rate, usage and amount. In this study, the impacts of domestic debts on income distribution have been examined and in the periods that positive (negative) changes have been observed in borrowing tables, positive (negative) changes have also been observed in income distribution tables. This is why, it is deducted that economic, financial and social policies which are predicated on development, removing certain poverty, decreasing relative poverty and closing the poor up average wealth level should be implemented simultaneously and effectively.

Key Words: domestic debt, income distribution

I.Giriş

Gelişmekte olan ülkelerde sürekli bütçe açıkları, birçok makroekonomik problemin temel nedeni olmaktadır. Bununla birlikte, bu olumsuz etkiler bütçe açıklarının nasıl ve ne kadar süre ile finanse edildiğine bağlı olarak değişmektedir. Bütçe açıkları borçlanma ile finanse edildiğinde, reel faiz oranlarının yükselmesine ve özel yatırımların azalmasına neden olabilmektedir. Dış finansmana gidildiğinde, reel döviz kurunun aşırı değerlendirildiği, bu nedenle dış ticaret açığını genişlettiği, dış borçları sürdürülemez hale getirdiği ve döviz rezervlerini azalttığı görülmektedir. Para yaratılmasına ağırlık verilmesi ise enflasyonisttir (Hossain ve Chowdhury, 1998: 153-154). Diğer bir ifadeyle, her bir finansman yöntemi makro ekonomik değişkenler üzerinde olumsuz bazı etkilerde bulunabilmektedir.

Genel olarak borçlanmanın gelir dağılımı üzerine etkisi doğrudan veya dolaylı olarak gerçekleşebilmektedir. Dolaysız etkiler, borçların anapara ve faiz ödemesiyle doğrudan doğruya gelir transferi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Orta

^(*) Yrd.Doç.Dr. Atatürk Üniversitesi NMYO

^(**)Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

*“Kamu Borçlarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri (1980-2006)” isimli doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

ve alt gelir grubundaki kişiler sınırlı düzeyde borç belgelerine sahip olabildiğinden ve borçlanma senetlerini elinde bulunduranlar daha ziyade yüksek gelir grubundaki kişilerden oluştuğundan dolayı borçlanma durumunda gelir dağılımındaki eşitsizlik artmaktadır. Dolayısıyla, pozitif reel faizle gerçekleştirilen borçların gelir dağılımı üzerinde etkileri doğrudan ve olumsuz yönde olabilmektedir.

Borçların dolaylı etkileri ise, büyümeyle bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Borçlanma uzun vadede büyüme hızının yavaşlaması sonucunu doğurabileceğinden gelir dağılımını olumsuz etkileyebilecektir. Borç miktarındaki artış fonların üretken yatırımlara gitmesini önleyecek, yatırımlar azalacak, istihdam düzeyi gerileyecek ve dolayısıyla ülkenin gelir düzeyi düşecektir.

Bu makalede, Türkiye’de iç borçların gelir dağılımı üzerindeki etkileri borç ve gelir dağılımı rakamları yardımıyla incelenecektir.

II.İç Borçların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

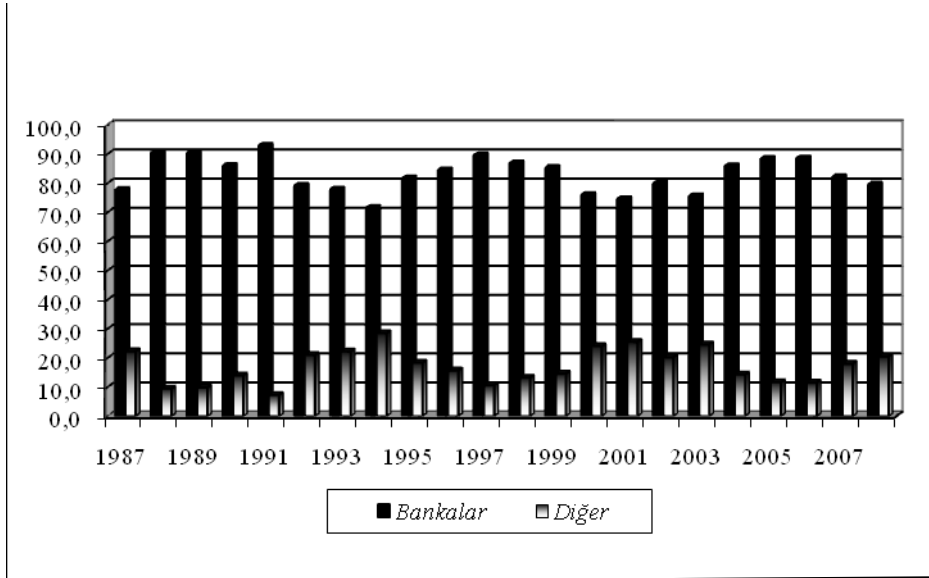
Kamu borcunun etkileri, hangi kaynaklardan borçlanıldığı, faiz oranları, ekonominin içinde bulunduğu konjonktürel durum, borcun miktarı, borçlanma için tüketimin mi tasarrufun mu kısıldığı, geri ödeme periyotları, ulusal para cinsinden mi döviz cinsinden mi borçlanıldığı ve yine ulusal parayla mı dövizle mi geri ödendiği, hangi amaçlarla borçlanıldığı, borçla elde edilen kaynakların ne şekilde kullanıldığı gibi bazı faktörlere bağlı olarak değişebilmektedir. Bunların dışında ülkenin iktisadi ve sosyal yapısı, siyasi otoriteye güveni, hükümet politikalarına desteği, geleceğe yönelik beklentileri de borcun etkilerini belirleyen faktörlerdendir. Borçların ekonomik etkileri fiyatlar genel düzeyi, yatırımlar, ödemeler bilançosu gibi ekonomik göstergeler üzerinde olurken, sosyal etkileri daha ziyade gelir dağılımı üzerindeki etkilerine göre değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de iç borçların gelir dağılımı üzerindeki etkileri belirtilen faktörler doğrultusunda sırasıyla değerlendirilecektir.

A.İç Borç Kaynaklarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

Bütün ülkelerde mali yatırımcılar için devletten daha güvenceli, daha sağlam, garantili ve risksiz borçlu yoktur. Bu nedenle, mali yatırımcılar özellikle kurumsal yatırımcılar devlete borç vermeyi tercih ederler (Aykın-2002, s;18). Dolayısıyla kamu iç borçlanma belgelerinin alıcılarının bilinmesi, devlete borç veren kişi veya grupları göstermesi yanında, bu borç karşılığında hangi grupların bu belgelere tanınan faiz ve avantajlardan yararlanacağıın yani bir anlamda gelir dağılımının hangi yönde değişeceğinin tespiti bakımından önemlidir.

Türkiye’de, kamunun borçlanma ihtiyacı mali yapının tümüyle devleti finanse eder hale gelmesine sebep olmuştur. Kamu borçlarının büyüklüğü, devlet borçlanması için bankaları önemli bir kaynak haline getirmiş ve devlet

borçlanma senetlerinin (bono+tahvil) büyük kısmı bankalar tarafından satın alınmıştır. Şekil 1'den izlenebileceği gibi, bankaların iç borçlanma senetlerinin alıcılara göre dağılımındaki payı yıllar itibariyle çok fazla değişmemiş; her dönem en yüksek payı alan (ortalama %83 oranında) alıcı konumunda olmuştur.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, İç Borç İstatistikleri, www.hazine.gov.tr, (10.03.2010)

Şekil 1: İç Borç Stokunun Alıcılara Göre Dağılımı %

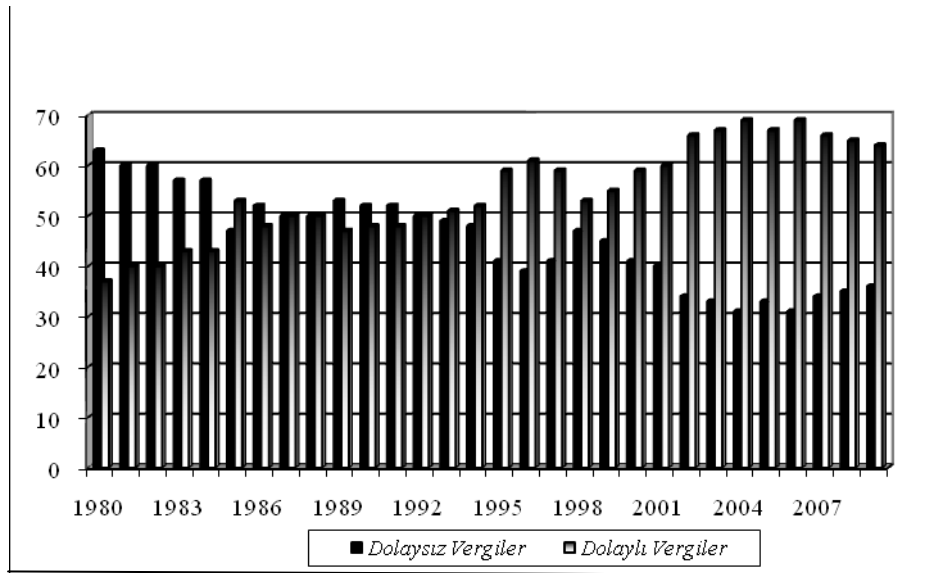
1980 sonrası dönemde yürürlüğe koyulan ve bugüne kadar devamlılığını sürdüren yüksek faiz politikaları, bankacılık kesiminde de kredi sorunları yaratmış, şirketleri kredilendirmek daha riskli hale gelmiştir (Kıyıcı-2001, s;23). Bu nedenle, piyasadaki alternatif yatırım araçlarına göre en yüksek getiriyi sağlaması, vergi kolaylıkları sağlaması ve gelir elde etme açısından alternatiflerine göre daha az riskli olması nedeniyle kamu iç borçlanma kağıtları, bankalar için öncelikli bir plasman aracı haline gelmiştir.

Kamu borçlanmasında bankaların birinci derecede rol almaları bankaları esas işlevlerinden uzaklaştırmaktadır. Bu durumda, bankaların topladıkları fonları reel kesime kullanarak bu kesimi finanse etme fonksiyonu değişmiş olmakta, bankalar devleti fonlayarak ayakta kalan kurumlara dönüşmektedirler. Devlete borç vererek yüksek karlar elde edilebilme olanağı, bankaları sendikasyon kredileri olarak açık pozisyonlara girmeye de teşvik etmektedir. Devlet borçlanmasının yol açtığı bu uygulamalar sonuçta kur riski ile bankaları, faiz riski ile de reel sektörü zor duruma düşürmektedir (Akdiş-2003, s;15). Sonuçta, mevcut yapı nedeniyle birçok bankanın fona devredilmesi zorunluluğu doğmuş ve söz konusu bankaların zararları sahipleri tarafından

değil de tüm toplum tarafından finanse edilmiştir. Bu eğilimin, gelir dağılımını alt ve orta gelirli gruplar aleyhine değiştirdiği söylenebilir.

B.İç Borçların Finansman Yönteminin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

İç borçların finansman kaynaklarından en önemlisi vergilerdir. Bu nedenle vergi gelirlerinin iç borç anapara ve faiz ödemelerini karşılama oranı ve bu vergilerin kimlerden alındığı gelir dağılımı üzerindeki etkileri belirlemek açısından önemlidir. Vergi sisteminin sağlıklı ve adil olup olmadığı genellikle dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam içindeki paylarına bakılarak yorumlanmaktadır. Dolaylı vergilerin payının artması sistemin sağlıklı olduğunun bir göstergesidir. 1980-2009 tarihleri arasında vergi gelirleri tahsilatının yüzde dağılımını incelendiğinde, özellikle 1992 yılından itibaren dolaylı vergilerin payının sürekli arttığı ve 2009 yılında %64'e kadar yükseldiği görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de vergi sisteminin sağlıklı bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir.

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (2010) "Vergi İstatistikleri", www.gib.gov.tr

Şekil 2: Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilatının Yüzde Dağılımı (%)

1985 yılından itibaren KDV'nin yürürlüğe girmesi ile birlikte vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı artmış ve bu uygulama gelir vergisinin büyük bir kısmını ödeyen ücretlilerin vergi yükünü daha da ağırlaştırmıştır. Gerek ihracata gerekse yatırımlara verilen teşvikler nedeniyle kurumlar vergisinin vergi gelirleri içindeki payı sürekli olarak düşmüştür. Dolayısıyla,

gelir üzerinden alınan vergiler stopaj yoluyla alınan gelir vergisi ağırlıklı bir yapıya dönüşmüştür.

Türkiye’de özellikle borç faiz ödemeleri nedeniyle kamu harcamalarının artması ve vergi gelirlerinin bu harcamaları karşılamakta yetersiz kalması, kamu borçlanmasını sürekli olarak artırmıştır. Vergi gelirlerinin yetersizliği olgusunun, vergi kayıp ve kaçaklarına bağlı olarak oluşan kayıt dışı ekonominin büyüklüğü kadar, devletin vergi almak yerine borçlanmayı tercih etmesinden de kaynaklandığı söylenebilir. Kamu borçlanmasındaki sürekli artışlar, faiz oranlarını yükselterek hem reel kesim hem de mali kesim üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Yüksek faiz oranları bir yandan özel kesimi yatırım kararlarından caydırarak devlete yüksek faizle borç vermeye yöneltmiş, bir yandan da bankaları üretime kaynak aktarmak yerine devlete yüksek faizle borç veren kurumlara dönüştürmüştür (İyidiker ve Özügürü-2001, s;1).

Vergilendirme yerine borçlanmanın kamu finansman aracı olarak kullanılması büyük finansal rantların doğmasına neden olmuş ve kamu maliyesi krize sürüklenmiştir. Vergi yasalarında yer alan bağışıklıklar ve boşluklar, finansal rantların vergilendirilmemesine neden olmuş, vergiden kaçınmayı olanaklı kılmış ve kayıt dışılık özendirilmiştir (Sönmez-2000, s;45). Türkiye’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü konusunda, kayıt dışılığın tanımı gereği ortak bir rakam bulunmamaktadır. Bununla birlikte, TÜSİAD’ın Aralık 2006 raporuna göre, Türkiye’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü GSMH’nin %13’ü ile %184’ü arasında değişmektedir (TÜSİAD-2006, s;58). Dolayısıyla, kayıt dışı ekonomi büyük boyutlara ulaşmış, vergi kayıp ve kaçakçılığı yoğunlaşmıştır.

Türkiye’de borçlanmanın ancak yüksek faiz ödeyerek gerçekleştirilebilmesi, iç borç anapara ve faiz ödemelerinin GSMH içindeki payını sürekli arttırırken vergi gelirlerinin iç borç anapara ve faizlerini karşılama oranını sürekli azaltmıştır. İç borç ana para ve faiz ödemelerinin toplam vergi gelirlerine oranı incelendiğinde: 1985’de %36.7 olan oranın 2005 yılında %144.7 düzeyine kadar yükseldiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, 1993 yılından itibaren (1997 hariç) vergi gelirleri sadece iç borç anapara ve faizini ödemeye yetmediği görülmektedir. Özellikle 2001 yılında, oranın %230.3’e yükseldiği, yani vergi gelirlerinin 2.3 kat daha fazlası ile ancak iç borç anapara ve faizinin ödenebilecek düzeye ulaştığı görülmektedir (Bkz. Tablo 1). Bu nedenle, 2001 yılından sonra ciddi tedbirlere başvurulduğu ve bunun sonucunda söz konusu oranda ciddi azalmalar yaşanmakla beraber halen yüksek seviyede devam ettiği söylenebilir.

Özetle, kamu iç borçlanması devletin iktisadi yaşama müdahalesinin en önemli aracına dönüşürken, devlet bütçesinin temel işlevi de iç borç faiz yönetimi işlevine dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle, devlet bir yandan vergi olarak topladığı kaynakların büyük bir kısmını faiz ödemek için kullanmış bir yandan da mevcut borçları ödeyebilmek için tekrar borçlanmak zorunda

kalmıştır. Dolayısıyla, Türkiye’de borçların finansman metotlarının genellikle gelir dağılımı eşitsizliğini artırıcı yönde değiştirdiği ifade edilebilir.

Tablo 1: *Vergi Gelirlerinin İç borç Anapara ve Faiz Ödemelerini Karşılama Oranı (%)*

Yıllar	İBAFÖ/VG	Yıllar	İBAFÖ/VG
1985	36.7	1996	183.3
1986	42.8	1997	95.3
1987	60.2	1998	141.1
1988	65.1	1999	161.0
1989	57.8	2000	133.1
1990	45.6	2001	230.3
1991	60.6	2002	209.6
1992	72.6	2003	188.1
1993	104.5	2004	178.7
1994	120.5	2005	144.7
1995	144.1		

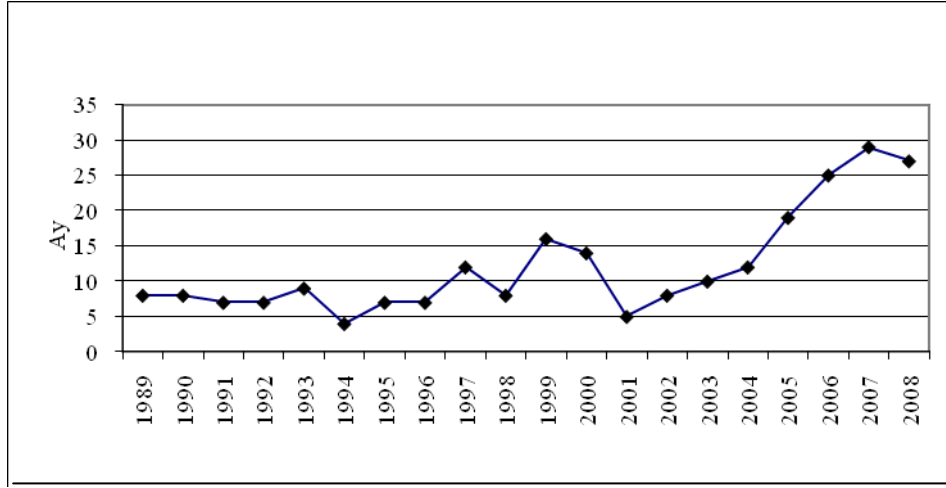
Kaynak: DPT (2007) “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler”, Hazine Müsteşarlığı (2006) “İç ve Dış Borç İstatistikleri”, www.hazine.gov.tr, (20.06.2007)

C.İç Borç Vadelerinin Gelişimi ve Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

Gelir dağılımına olumsuz etkide bulunmaması açısından istenen uzun vadeli ve düşük maliyetli borçlanılmasıdır. Türkiye’de iç borç stokunun vade yapısı, 1990’dan itibaren hızla hazine bonolarına, yani kısa vadeli devlet iç borçlanma senetlerine kaymıştır. Devlet tahvillerinin payı azalmış, hazine bonolarının payı artmıştır. Kısa vadeli borçlanmanın neden olduğu en önemli olumsuzluk ise, faiz oranlarının yükselmesi ve borçların sürdürülebilirliğinin zorlaşmasıdır.

Genel olarak literatüre bakıldığında, kamunun iç borçlanmasında esas sorunun, borcun büyüklüğünden ziyade ortalama vadesinin kısılalığı ve maliyeti olduğu görülmektedir. Birçok gelişmiş ülkede iç borç/GSMH oranının yüzde 100’ün üzerindedir. Bununla beraber, bu düzeyde olan borç yükünün sorun yaratmamasının en önemli sebebi ortalama vadesinin oldukça uzun ve maliyetinin de düşük olmasıdır (Soral-2003, s:6).

Türkiye’de 2004 yılına kadar vadelerde bir uzama olmasına karşın, ortalama vade bir yıldan kısadır (Bkz. Şekil-3). Bir yıldan kısa bir stoku, stok olarak nitelendirmek mümkün değildir. Çünkü bu vadeyle, borç stokunu yılda bir kez yenilemek zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, buna stok değil akım değişkeni denilebilir. Hazinenin piyasaya yönelik iç borçlanma vadesinin de dış borçlanmada olduğu gibi 3, 5, 7, 10 yıl gibi sürelerle olması gerekmektedir. Yani, borçlanma vadelerinde bir iyileşme olduğu ve özellikle 2004 yılından sonra önceki dönemlere nazaran ciddi bir toparlanma yaşandığı, fakat bu trendin devam etmesi ve vadelerin daha da uzaması gerektiği ifade edilebilir.

Kaynak: DPT (2007) "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: 1950-2006", www.dpt.gov.tr, (12.07.2007), DPT (2010) "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler:2010", www.dpt.gov.tr (15.03.2010)

Şekil 3: DİSB'de Ortalama Yıllık Vade

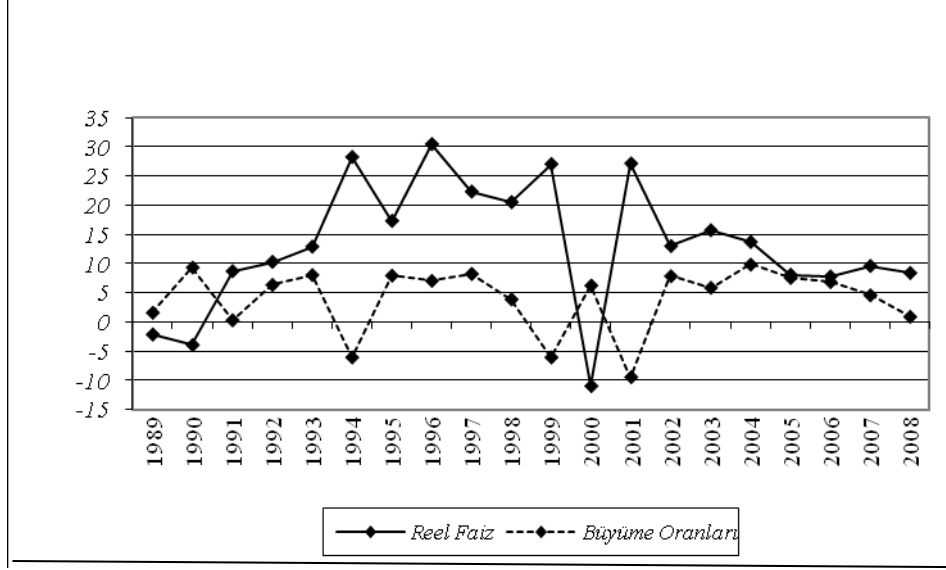
D.İç Borç Faiz Ödemeleri, Faiz Oranlarının Gelişimi ve Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

Kamu borçlanma ihtiyacı arttıkça, ekonomide fiyatlar ve faiz haddi üzerinde ciddi baskılar yaşanmaktadır. 1980 sonrası özellikle demokratik döneme geçildikten sonra, kamu borçlanma gereği devam etmiş ve bu durum ekonomi üzerinde enflasyonist baskı yaratmıştır. Türkiye ekonomisi üzerindeki bu enflasyonist baskı fiyatların yükselmesine ve faiz oranlarının artmasına neden olmuştur (DPT-1994, s;104-405). Çünkü enflasyonla birlikte vadeler kısalmış ve reel faiz oranları yükselir. Yani enflasyonla vade arasında ters yönlü bir ilişki vardır (Aarstol-2000, s;140).

Türkiye'de, özellikle 1990 sonrası dönemde iç borçlanmada, büyüme hızının üzerinde reel faiz ödenmiştir. Bu dönemde, ellerinde devlet iç borç senedi bulunduranlar milli gelirden aldıkları payları arttırarak gelir dağılımındaki bozulmayı arttırmışlardır. Türkiye'de 1990'lı yıllarda yüksek faizler nedeniyle bir rantieri sınıfı oluşmuştur. Bu sınıf yüksek enflasyon nedeniyle elde ettiği yüksek faiz gelirleriyle yaşamını sürdürmektedir (İnce-2001, s;360). Şekil 4'de görüldüğü gibi, son yıllarda gerek reel faiz oranlarında gerekse vadelerde olumlu yönde bir eğilim görülmektedir. Buna rağmen, Türkiye'de reel faizler yüksek ve vade birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin gerisindedir.

Reel faiz oranı uygulaması, sermaye çıkışını azaltan önemli bir gelişmedir. Ancak söz konusu faiz politikasının uzun dönemde uygulanabilirliği yoktur. Ekonomik birimlerin ulusal para tutmaları karşılığında enflasyon riskine

karşı korunmaları, bütçeye önemli maliyetler getirerek finansal istikrarsızlığı arttırmaktadır. Ayrıca, finansal aktiflerin getiri oranlarının reel aktiflerin üzerinde belirlenmesi, vergi tabanını aşındırarak ödünç verilebilir fonların sistem dışına çıkmasına neden olarak finansal sistemi istikrarsızlaştırmaktadır (Dornbush-1993, s;198).

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: 2010, www.dpt.gov.tr, (15.03.2010) ve TÜİK, İstatistiksel Tablolar, www.tuik.gov.tr (15.03.2010)'den elde edilen veriler yardımıyla hesaplanmıştır.

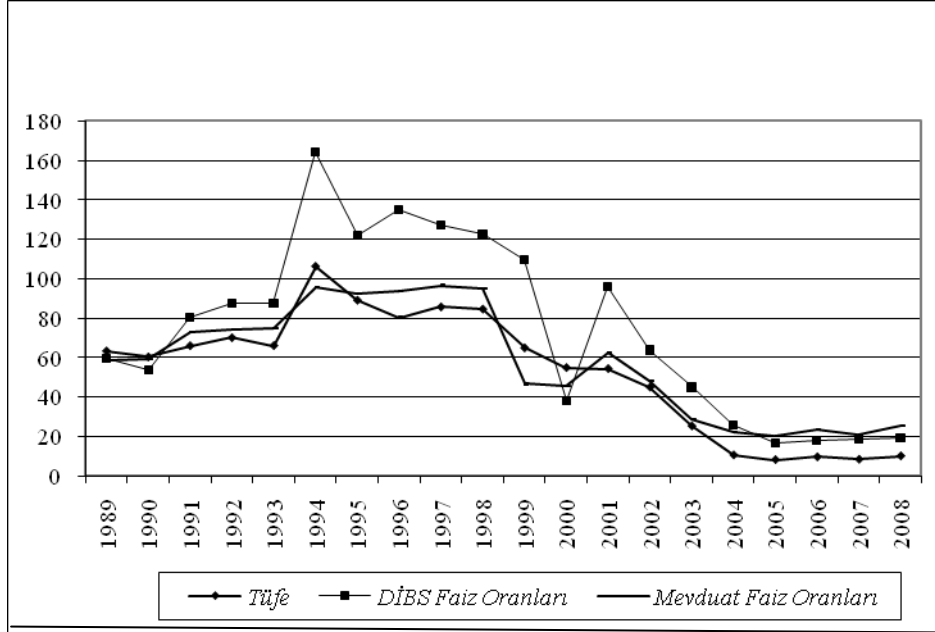
Şekil 4: DİSB Reel Faiz ve Büyüme Oranları (%)

Serbest piyasa ekonomilerinde, kamu borçlanma araçlarına ödenen net faiz oranları piyasa faiz sınırını oluşturmaktadır. Diğer yatırım araçlarına ödenen getiriler, bu araçların vade, risk, likidite, vergi istisnası gibi özelliklerine göre belirlenmektedir. Ancak, Türkiye’de kamunun yoğun baskısı sonucu faiz oranları, piyasa faiz haddinin üzerinde oluşmuştur. Şekil 5’den izlenebileceği gibi, Türkiye’de DİBS’nin faiz oranları genellikle enflasyon oranının ve mevduat faizi oranlarının üzerinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, yatırım aracı olarak devlet borçlanma senetleri kullanılmıştır. Aynı zamanda, DİBS faiz oranlarının enflasyon oranından yüksek olması nedeniyle devlete borç verenler alım güçlerini fazlasıyla koruyabilmişlerdir. Bu nedenle gelir dağılımı, devlete borç veremeyen kesimler aleyhine değişmiştir.

DİBS’ni elinde bulunduranlara ödenen faizlerin oranı piyasa faiz oranından daha yüksekse, borçlanma sonucunda borç senetlerini elinde bulunduranlar lehine dolayısıyla diğer kesimler aleyhine bir yük transferi söz konusu olacaktır. Bu nedenle, borç faizi oranları, borçlanmanın gelir dağılımı

üzerine etkilerini belirleme konusunda önemli bir göstergedir. Türkiye’de kamu borç stokunun büyüklüğünden ziyade sürdürülebilirlik açısından faiz yükü bir problem oluşturduğu görülmektedir. Faiz yükünün yüksekliğinin sebebi ise, arz edilen fonların önemli bir kısmının kamu kesimi tarafından talep edilmesi sonucu ortaya çıkan yüksek reel faizlerin olduğu ifade edilebilir.

Kaynak: DPT (2010) "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: 2010", www.dpt.gov.tr, (12.07.2007)

Şekil 5: TÜFE ve DİSB-Mevduat Faiz Oranları

E. Türkiye’de İç Borçların Yarattığı Dışlama (Crowding-Out) Etkisi ve Gelir Dağılımına Etkileri

Yüksek faiz oranları, finansal dışlamanın önemli bir göstergesidir. Türkiye’de 1980’li yılların başlarında uygulanmaya başlayan yüksek faiz politikası ile ülkeye sıcak para çekme çabası, günümüze kadar gelmiş ve mali piyasaları asli işlevlerinden uzaklaştıran bir hal almıştır. Bankalar yurt dışından elde ettikleri sendikasyon kredilerini ülkeye sokup sağladıkları bu fonları yüksek faizlerle hazineye borç olarak aktarmaktadır. Sonuç olarak, tatlı para denilen bu sistem sayesinde kazanılan kar nedeni ile mali piyasalar asli işlevlerini terk etmişlerdir. Böylelikle, mali piyasalar bir ülkenin büyüme ve kalkınma yolunda gerekli fonları yatırımcıya sağlaması gereken kreditor kurumlardan oluşması gerekirken devletin iç borçlanma gereğini finanse eden ve özel sektörü devlet ile el ele vererek dışlayan bir hal almıştır (Özbilen-1999, s:8).

Türkiye'de kamu, yüksek faizli, vergiden muaf ve risksiz borçlanma senetleriyle ekonomideki tasarrufların büyük bir kısmının kamu kesimine akmasını sağlamıştır. Buna paralel olarak, devletle rekabet edemeyen özel sektörün talep ettiği fonların maliyeti yükseldiği gibi miktarı da azalmıştır. Çünkü, Türk mali sisteminde hakim güç olan bankacılık sektörü mevduat kaynaklarına yüksek getiri sağlayan ve de özel sektöre açacağı kredilere göre avantajlı olan borçlanma senetlerine plase etmeyi tercih etmiş ve özel sektörün dışlanmasına neden olmuştur. Kamu, banka kesimi aracılığıyla özel tasarrufları kamu finansmanı için kanalize ettiği gibi, 1992'de uygulanmaya başlanan halka doğrudan iç borçlanma senetleri satışıyla, özel kesim birimlerinin de tasarruflarına yönelmiştir. Bu şartlar altında özel kesimin dışlama etkisiyle mali piyasalardan dışlanmasının boyutu da büyümüştür (Taban ve Kara-2006, s;9).

1990'lı yıllarda kamu yatırımlarındaki azalmanın özel kesim yatırımlarında azalmaya yol açmasıyla, kamu yatırımlarının özel yatırımlar üzerindeki tamamlayıcılık etkisinin kaybolması yanında, DİBS faiz oranlarındaki yükselmenin neden olduğu yüksek faiz oranları da enflasyonist beklentilerin yarattığı belirsizlik ortamında özel kesim yatırımlarının azalmasında önemli bir etken olmuştur. Sonuçta, kamu iç borçlanmasının neden olduğu yüksek faiz oranları, iktisadi önceliklerin üretici sektörlerden ve sabit sermaye yatırımlarından kısa dönemli spekülasyon alanlara kaymasına yol açmıştır. Bu durumun en iyi göstergesi, firmaların faaliyet dışı karlarının giderek büyümesidir (İyidiker ve Özügürlü-2001, s;6). Dışlama etkisinin ortaya çıkması özel kesimin portföy tercihine ve faize duyarlılığına bağlıdır. Bu durumun değerlendirilebilmesi için ISO'nun yaptığı 500 büyük sanayi şirketinin bilançolarında faaliyet dışı gelirlerinin (repo, hazine bonusu, hisse senedi, tahvil vs.) net bilanço karlarına oranına bakılabilir.

Tablo 2: 500 Büyük Sanayi İşletmesinin Üretim Faaliyeti Dışı Gelirlerinin Dönem Kar ve Zarar Toplamı İçindeki Payı (%) (Özel Kuruluşlar)

Yıllar	FDG	Yıllar	FDG
1985	24.1	1997	52.7
1986	30.8	1998	87.7
1987	17.9	1999	219.0
1988	25.3	2000	144.4
1989	31.0	2001	547.0
1990	33.3	2002	113.2
1991	51.1	2003	71.8
1992	38.9	2004	38.1
1993	40.7	2005	37.0
1994	54.6	2006	26.3
1995	46.5	2007	35.6
1996	52.9		

Kaynak: İyidiker, H. (2001), Küçük, T. (2008) Meclis Konuşmaları, www.iso.org.tr/web/statiksayfalar/meclis_konusmalari, (11.03.2010)

Faaliyet dışı gelirlerin kar ve zarar toplamı içindeki payının azalması, ekonomide dengelerin normale döndüğünün bir işareti olması açısından önemlidir. Çünkü ekonomide işler kötüye gidince, üretim azalmakta ve kuruluşların ana faaliyetlerinden elde ettikleri gelirleri küçülmekte, buna karşılık diğer faaliyetlerden elde ettikleri gelirler artmaktadır. Tablo 2'den izlenebileceği gibi, faaliyet dışı gelirlerin kar ve zarar içindeki toplam payı 1985-1998 yılları arasında ortalama %42 iken 1999, 2000, 2001 ve 2002 yıllarında sırasıyla %219.0, %114.4, %547 ve %113.2 düzeyine kadar yükselmiştir. Bu rakamlar sermaye kesimlerinin iktisadi önceliklerinin sabit sermaye ve üretim yatırımlarından kısa dönemli spekülasyon alanlara, devletin bütçesinin ise yatırımlardan faiz ödemeye yöneldiğini göstermektedir. 2002 yılından sonra söz konusu oran gerilemeye başlamış ve 2007 yılında %35,6'ya kadar düşmüştür. Dolayısıyla, sanayi kesiminde önemli düzeyde bir iyileşmenin yaşandığı ifade edilebilir.

F. Türkiye'de İç Borçların İstihdam ve Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Faiz hadleri aynı zamanda yatırım talebi yolu ile ücret-maaş gelirleri üzerinde etkili olabilmektedir. Yatırıma elverişli olmayan bir istikrarsızlık ortamına yüksek reel faizler eklenince, özel kesim uzun vadeli yatırım yapmaktan kaçınmaktadır. Bu gelişmenin sonucu, emek talebinin düşmesi, düşük verimli faaliyetlerde nüfus yığılması ve artan işsizlik oranının yaşanmasıdır. Nitekim Türkiye'de yaşanan gelir bölüşümünün emek aleyhine değişmesi olgusunun bir yönü de bununla ilgilidir.

Aynı olayın toplumsal boyutu da demokrasiyi tehdit edebilecek niteliktedir. Çünkü geniş kitlelerin yaşadığı fakirleşme kitle eylemlerini harekete geçirmektedir. 1988 ve 1989'da yaşanan işçi eylemleri ve sosyal huzursuzluklar, en kötü gelir bölüşümünün olduğu 1988 ve 1989 yıllarında yaşanmıştır. Bu sürecin devamı ve şiddetlenmesi, demokrasinin gelişmesi açısından çok yönlü sakıncalar yaratabilecektir (Kazgan-1990, s;19).

Kamu yatırımlarının daralmasıyla birlikte özel kesim yatırımlarının azalması, üretimde ve istihdamda azalma meydana getirmiştir. Bu durum, 2001 yılında ekonominin %9.5 küçülmesine ve Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarından sonra tarihinin en büyük yoksullaşmasını yaşamasına yol açmıştır. Borçlanma amacıyla para ve sermaye piyasalarına kamu kesiminin fon talebiyle çıkması, faiz oranlarını yükseltmekte, özel yatırımlar için fon temini hem miktar hem de maliyet açısından zorlaştırmaktadır. Kamunun ihraç ettiği menkul değerlerin faiz oranlarının yüksek olması, kamuya borç vermeyi cazip kılmakta ve böylece normal koşullarda reel yatırımlarda kullanılabilecek fonların da finansal yatırımlara yönelmesine yol açarak rant ekonomisinin gelişmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak yatırım ve üretim düşmekte, istihdam daralmaktadır (Meriç- 2003, s;24).

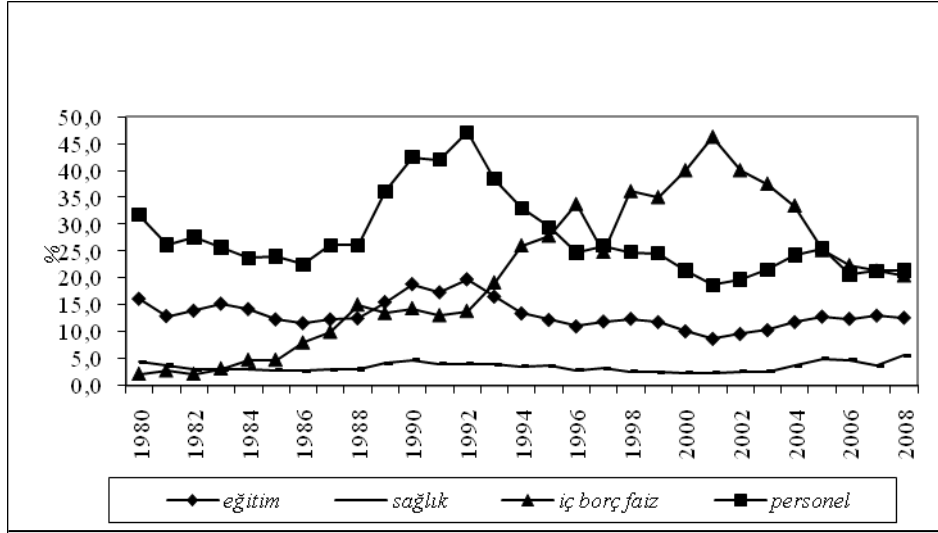
G.Türkiye’de İç Borçların Ücretler ve Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri

İç borçlanmanın ulaştığı boyut sonucunda bütçe içinde faiz ödemelerinin artışı ücretlilerin aleyhine buna karşılık kar, faiz ve rant geliri elde edenlerin lehine bir sonuç doğurmuştur. Enflasyonla birlikte yüksek reel faiz politikası, kar, faiz ve rant geliri elde edenlerin payını yükseltmiş ve emeğin payını ise düşürmüştür. Vergi gelirleri aleyhine ve iç borçlanma lehine işletilen politikalarla ücret ve maaşlar sürekli reel kayıplara uğramıştır. Bu da, gelir dağılımını ücretliler aleyhinde değiştirmiştir.

Kar, faiz, rant gibi gelir kategorilerinin bölüşüm paylarını yükseltirken dolaylı yoldan emek gelirini düşüren en önemli politikalardan biri reel faiz hadlerinin yüksek düzeyde oluşmasını sağlayan politikalardır (Kazgan-1990, s;9). 24 Ocak kararları ile beraber 1980-1989 arasında uygulanan emek maliyetlerinin baskı altında tutulmasına dayalı birikim süreci daha istikrarsız bir ekonomi içinde geri gelmiştir. 1994 sonrası krize karşı alınan önlemlerin merkezinde ücretlerin baskı altına alınması ve sıkı para politikasıyla iç talebin düşürülmesi olmuştur. Buna karşılık, konsolide bütçe harcamaları içinde personel harcamalarının payının 1989-1992 yılları arasında önemli oranda arttığı görülmektedir. 1989 sonrasında personel harcamalarındaki artışın bir nedenin, bu tarihten itibaren 1994 yılına kadar memur kadrolarındaki hızlı artış olduğu söylenebilir. 1994 krizi sonrasında memur kadrolarının artış hızı yavaşlamış, 1997’den itibaren tekrar hız kazanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde personel ödemelerindeki artış çalışan sayısındaki artıştan kaynaklanmıştır (Bkz. Şekil-6).

Türkiye’de 1980’den bu yana uygulanan neoliberal politikaların devlet bütçesi üzerindeki olumsuz etkisi ve bunun bölüşüm ilişkilerine yansımaları üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun olan ve emek geliri ile geçinmek durumunda olan kitlelerin giderek yoksullaşmasına neden olmaktadır. Düşük ücret politikası uygulamasının yanı sıra eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarının bütçe içindeki payının giderek düşmesi ve bu gibi hizmetlerin bedelsiz sunumu yerine doğrudan ya da dolaylı biçimde piyasa mekanizmasının işleyişine bırakılması, ücretli kesimin bu hizmetler için harcama yapmalarını gerektirmekte bu da yoksullaşma oranını artırdığı gibi bölüşüm ilişkilerini emek aleyhine bozmaktadır (Özügürlü-2004, s;18).

IMF ‘nin, borçların çevrilmesi için şart olarak sunduğu, milli gelirin yüzde 6.5’ine ulaşan ölçüde faiz dışı yaratılması, maaşlar ve sosyal güvenlik transferlerinin paylarının yeniden artırılmasına engel oluşturmaktadır. Memurların bütçeden aldığı pay 1994’de yüzde 33’e yaklaştıktan sonra izleyen yıllarda hızla azalmış ve 2001 kriz yılında yüzde 18.7’ye geriledikten sonra 2008 yılında %21.4 olmuştur. Buna karşılık iç borç faiz ödemelerinin payı, 1994 yılında %26, 2001’de %46.2 ve 2008 yılında %20.4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Özellikle 2002 yılına oranla belirli bir iyileşme görülse de bütçeden personel ödemeleri için ayrılan payın 80’li yılların düzeyinden gerilerde olduğu görülmektedir (Bkz. Şekil-6).

Kaynak: Palamut, M.E., Yüce M. (2001), Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, www.bumko.gov.tr, (10.03.2010)

Şekil 6: Konsolide Bütçe Harcamaları

Türkiye’de 1980’lerden itibaren etkili olan neoliberal politikalar bağlamında gelişen serbest piyasa ekonomisi, küresel sermayenin genişlemesine olanak sağlarken; içerde ücretler baskılanmakta ve kamu üzerinde büyük yük haline gelen borç ve faizler, ekonomiyi borç sarmalına sürüklemekte ve kamunun küçültülmesi üzerinde durularak özelleştirmeler hızla gündeme getirilmektedir. Kamu üzerinde büyük baskı yaratan bu politikalar aynı zamanda kamusal hizmetlerin nicelik ve nitelik olarak geriletmesine neden olmaktadır (Uçkaç-2010, s;429). Dolayısıyla bu politikaların uygulanması sosyo-ekonomik olarak çöküşlerin yaşanmasına, gelir dağılımı eşitsizliklerinin ve yoksulluğun artmasına ve sosyal politikaların uygulama alanının ortadan kalkmasına yol açmaktadır.

H.Türkiye’de İç Borçların Eğitim ve Sağlık Harcamaları ve Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

Eğitim düzeyinin yükseltilmesi gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltır. İnsanların yaşam boyu elde ettikleri gelirlerin –aktif çalışmaya başladığı andan emekli oluncaya kadar- çok önemli bir bölümü (bazı ülkelerde bu oran %75-80’e kadar çıkmaktadır) insanların yetişme çağında elde edebildiği eğitim düzeyine ve fırsat eşitliğinden yararlanma olanaklarına bağlı olmaktadır. Dolayısıyla, bir toplumda yetişme çağındaki insanlara eşit fırsatlar verip dengeli bir eğitim düzeyi sağlanamazsa, ömür boyu elde edilecek gelirden önemli farklılıklar ortaya çıkacaktır. Daha sonra bu farkların bir bölümü özel vergileme

yöntemleri ile azaltılabilirse bile, yine de çok büyük dengesizlikler sürüp gidecektir (Üstünel-1989, s;26).

İzlenen dönemde, gelir dağılımında adaletin sağlanması amacıyla yönelik etkin bir araç olarak kullanılabilen eğitim ve sağlık harcamalarının bütçeden aldığı pay düşük bir seyir izlerken, faiz giderlerinin bütçe harcamaları içindeki oranı artmaktadır. 1980-2008 döneminde konsolide bütçe harcamaları içindeki eğitim harcamalarının payı ortalama %13.2, sağlık harcamalarının payı ortalama %3.4 ve iç borç faiz ödemelerinin payı ortalama %20.5 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de, iç borç faiz ödemelerinin bütçe harcamaları içinde payının giderek büyük boyutlara ulaşması, devletin genelde sosyal refahı, özelde ise gelir dağılımını düzeltici ve yoksulluğu azaltıcı politikalar uygulama imkanını daraltmıştır. Dolayısıyla, kamu açıkları ve finansman biçimi böyle devam ettiği sürece, Türkiye’de gelir dağılımında adaleti gerçekleştirmeye yönelik bir harcama politikasının uygulanması mümkün görülmemektedir (Bkz.Şekil-6).

Eğitim, ülkelerin kalkınmalarının gerçekleştirilmesinde ve alt gelir gruplarındaki sosyal katmanlarının üst gelir düzeylerine yükseltmek suretiyle ulusal gelirin dağılımında dengeleyici bir rol oynar. Bu bağlamda, Rus iktisatçısı Profesör Kairow “dört yıllık bir yaygın eğitim programının maliyetinin 43 katı bir sosyal yarar” kazandıracağını ileri sürmektedir. Buna karşın, Türkiye’de eğitime ayrılan pay, iç ve dış borç faiz ödemelerinin olumsuz baskısı ile ve ekonomik krizlerin süregelenleşmesi olgularıyla bağımlı olarak oldukça küçüktür (Palamut ve Yüce-2001, s;17).

Devlet, ekonomiye müdahale ederek gelirin yeniden dağılımını sağlayabilir. Sağlık hizmetleri konusundaki özel piyasa Pareto etkin olabilir. Ancak sigortasız olan ve bu hizmetlerin bedelini ödeyemeyecek kadar fakir olan toplum üyelerine hiçbir hizmet sunmayabilir (Stiglitz-1994, s;350). Sağlık hizmetleri, tek tek fertlerin olduğu kadar, bir bütün olarak toplum hayatında da birinci derecede önem taşıyan bir olgudur. Bu nedenle, sağlık hizmetleri, hemen hemen tüm ülkelerde devlet tarafından desteklenmektedir. Gelişmiş ülkelerde bile, sağlık harcamalarının büyük bir kısmı kamu kesimi tarafından yapılmaktadır. Fakat Türkiye’de sağlık harcamalarının bütçeden aldığı payın çok düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Türkiye’de eğitim ve sağlık harcamalarının konsolide bütçe harcamalarına oranları ele alındığında, bu değerler gelişmekte olan ülkelerin ortalama değerleri ile paralellik göstermektedir. Ancak aynı oranlar gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında, bütçeden ayrılan payların düşük olduğu anlaşılmaktadır (DPT-1994, s;106).

İ.İç Borç ve Gelir Dağılımı

Kamu borçlarının gelir dağılımı üzerine etkilerini, gelir dağılımı araştırma sonuçlarına göre yorumlamak mümkündür. Fakat özellikle gelir dağılımı araştırmalarının farklı metotlarla, farklı kişi ve kurumlar tarafından yapılmış olması ve özellikle belirli periyotlarla yapılmamış olması nedeniyle

borçlanma ve gelir dağılımı ilişkisinin yorumlanmasında bir zorluk ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, gelir dağılımının bir veya birkaç yıllık bir zaman periyodunda önemli ölçüde değişmeyeceği varsayılarak yakın dönem borç göstergeleriyle karşılaştırılması yapılabilmektedir. Türkiye’de gelir dağılımını incelemek amacıyla günümüze değin farklı kurumlar tarafından yapılan gelir dağılımı araştırma sonuçları genel hatlarıyla Tablo 3’de özetlenmiştir. Kişisel gelir dağılımı analizi, Türkiye genelinde yapılmış olmaları nedeniyle 1973 (DPT), 1987 (DİE), 1994 (DİE), 2002 (DİE), 2003 (DİE), 2004 (TUİK) ve 2005-2007 (TUİK) gelir dağılımı araştırma sonuçları yardımıyla incelenecektir.

Gelir dağılımında en önemli ölçütlerden biri, gelirin haneler arasında nasıl paylaşıldığıdır. Gelir dağılımı ile ilgili araştırma sonuçları incelendiğinde, 1963 yılından günümüze hanehalklarının toplam gelirden aldıkları payın, sürekli iyileşmesinden ya da bozulmasından söz etmenin zor olduğu sonucuna varılmaktadır (Akın-1992, s;8). Gelir dağılımı araştırmalarının kapsam ve yöntemlerinde bazı farklılıklar bulunsa da Türkiye’de gelir dağılımında özellikle 2002 yılından sonra olumlu bir seyrin olduğu fakat 2006 yılında Gini katsayısının artış eğilimine girdiği görülmektedir. Dolayısıyla, Gini katsayısında bazı dönemlerde gerilemeler yaşanmakla beraber, gelir dağılımı eşitsizliğinin halen göz ardı edilemeyecek boyutta olduğu söylenebilir. Özetle, borç göstergelerinde olumlu değişimlerin yaşandığı dönemlerde Gini katsayısında bir gerileme; buna karşılık olumsuz değişimlerin yaşandığı dönemlerde Gini katsayısında bir yükselmenin yaşandığı görülmektedir.

Tablo 3: Türkiye’de Gini Katsayıları

Yıllar	Gini
1963	0.55
1968	0.56
1973	0.51
1978	0.51
1983	0.52
1986	0.50
1987	0.43
1994	0.49
2002	0.44
2003	0.42
2004	0.40
2005	0.38
2006	0.43
2007	0.41

Kaynak: Çavuşoğlu T., Hamurdan Y. (1966), Bulutay T., Timur S., Ersel H. (1971), DPT (1976), Celasun M. (1986), Ersel, Y., Fişek, H., Kalaycıoğlu, DİE (1986), DİE (1995), DİE (2004), TUİK (2006)

III.Sonuç

Borcun etkisi öncelikle iktisadi alanda oluşur, sonra siyasal, sosyal ve kültürel alana yansır. Borçlanma başlangıçta devlete bir rahatlık sağlamakla birlikte zaman içinde istenmeyen ekonomik sonuçlarda ortaya çıkarabilir. Bu nedenle, kamu borçlarının GSMH'ya oranının azaltılması gerekmektedir. Aynı zamanda, alınan borçlar verimli üretim alanlarında kullanılmalıdır. Böylelikle, hem borçlar kendi kendini finanse etmiş olacak hem de geri ödenme aşamasında olumsuz etkiler ortaya çıkmayacaktır.

Türkiye'de DİBS'nin alıcıları çoğunlukla ticari bankalardır. Reel faiz oranlarının yüksek ve vadelerin kısa olması nedeniyle bu yapı gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır. Bu nedenle, DİBS alıcılarının içerisinde bankaların payı azaltılmalı ve DİBS tabana yayılmalıdır. Türkiye'de dolaylı vergilerin payının yüksek olması ve bunun yanında gelir üzerinden alınan vergilerin yaklaşık %90'ının stopaj yoluyla alınıyor olması nedeniyle vergi yapısının gelir dağılımı üzerinde etkileri olumsuz yödedir. Gelir vergisinin artan oranlı olması olumlu bir göstergedir; fakat kayıt dışı ekonominin büyüklüğü nedeniyle beklenen olumlu etkileri ortaya çıkaramamaktadır. Bu nedenle, yüksek gelirli kesimi konu alan dolaysız vergilerin payı artırılmalı ve kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınmalıdır. Türkiye'de ekonomik büyümeyi esas alan, mutlak yoksulluğu giderici, göreceli yoksulluğu azaltıcı ve yoksul kesimleri ortalama refah seviyesine yaklaştıracak iktisadi, mali ve sosyal politikaların eşzamanlı ve etkin bir biçimde uygulanması gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynaklar

- Aarstol, M. (2000) "Inflation and Debt Maturity", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, Volume:40, Issue:1, pp.139-153
- Akdiş, M. (2003) "Türkiye'nin Borç Gelişimi, Sorunlar-Öneriler", http://paribus.tr.googlepages.com/m_akdis2.doc, (06.06.2007)
- Akın, B. (1992) "Türkiye'de Gelir Dağılımı Durumunun Karşılaştırmalı Bir Analizi", *Maliye Yazıları Dergisi*, Ocak-Mart, ss.7-12
- Aykın, H. (2002) "Türkiye'de İç Borçlanma ve Ekonomik Etkileri", <http://www.mtk.gov.tr/eserler/tibee.doc>, (01.05.2007)
- Bulutay, T., Timur, S. ve Ersel, H. (1971) *Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968*, SBF, Ankara
- Celasun, M. (1986) "Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey", *Metu Studies in Development*, Vol:13, No:1-2
- Çavuşoğlu, T. ve Hamurdan, Y. (1966) *Gelir Dağılımı Araştırması 1963*, DPT, Ankara
- Dornbusch, R. (1993), *Stabilization, Debt and Reform-Policy Analysis for Developing Countries*, Harvester-Wheatsheaf, London
- DİE (1996-2003-2004) "Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Geçici Sonuçları:1994", *Haber Bülteni*, Ankara

- DPT (1976) "Gelir Dağılımı 1973", Ankara
- DPT (1994) "Gelir Dağılımı Politikaları", VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Müsteşarlığı Yayın No: DPT 2370-ÖİB:436, Ankara
- DPT (2007-2010) "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: 1950-2008", www.dpt.gov.tr (15.03.2010)
- Ersel, Y., Fişek, H ve Kalaycıoğlu, E. (1986) Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler Hane Gelirleri, Harcama ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine araştırma Dizisi, Cilt:2, TÜSİAD, İstanbul
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2006) "Vergi İstatistikleri", www.gib.gov.tr
- Hazine Müsteşarlığı (2006) "Hazine İstatistikleri", www.hazine.gov.tr
- Hossain, A. And Chowdhury, A. (1998) Open-Economy Macroeconomics for Developing Countries, Edward Elgar Publishing Limited, USA
- İnce, M. (2001) Devlet Borçları ve Türkiye, 6. Baskı, Gazi Kitabevi Başak Ofset, Ankara
- İyidiker, H. ve Özüğurlu, Y. (2001) "Türkiye'de Kamu İç Borçlanmasının Reel Kesim Üzerindeki Etkileri", *16.Maliye Sempozyumu*, www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebliğler/6-2.doc, (10.10.2006)
- Kazgan, G. (1990) Türkiye'de Gelir Bölüşümü Dün ve Bugün, Friedrich Ebert Vakfı (FES), İstanbul
- Kıyıcı, E. (2001) "İç Borçlanmanın Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir
- Küçük, T. (2008) Meclis Konuşmaları, www.iso.org.tr/web/statik_sayfalar/meclis_konusmalari, (11.03.2010)
- Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, www.bumko.gov.tr, (10.03.2010)
- Meriç, M. (2003) "Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi", *18. Maliye Sempozyumu*, www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebliğler, (31.01.2007)
- Özbilen, Ş. (1999) Türkiye'de Kamu İç Borçlanması ve Ekonomik Etkileri, Atilla Yayıncılık, Ankara
- Özüğurlu, Y. (2004) "Kamu Harcamalarının Bölüşüm İlişkileri Üzerine Etkisi: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", *Ekonomik Yaklaşım*, Sayı: 51, Cilt:15
- Soral, H.B. (2003) "Türkiye'de Liberal kapitalizm Denemeleri: 1980-2002", Halkçılık Konferansı, İstanbul Üniversitesi, Tebliğ Sunum
- Sönmez, S. (2000) "İstikrar Programı Bağlamında Yeni Bütçenin Finansmanı ve Sorunu", *İktisat Dergisi*, Kasım 2000
- Palamut, M.E. ve Yüce, M. (2001) "1980-2000 Döneminde Gerçekleşen Gelir Dağılımının İstenen Vergi İle Eğitim ve Sağlık Harcamaları İlişkisi", *16. Maliye Sempozyumu*, www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebliğler/6-2.doc, (10.10.2006)

- Stiglitz, J.E. (1994) Kamu Kesimi Ekonomisi, çev.Ömer Faruk Batırel, 2. Baskı, Marmara Üniversitesi Yayın No: 549, İstanbul
- Taban, S. ve Kara, A. (2006) “Türkiye’de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkisi”, *EOĞÜİİBF Dergisi* http://iibf.ogu.edu.tr/dergi/dergi/2006-2/2006_2_1.pdf, (07.05.2007)
- TÜİK (2006) “Gelir Dağılımı Sonuçları 2005”, Haber Bülteni, Ankara
- TÜSİAD (2006) “Kayıt Dışı Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme”, TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:8, İstanbul
- Uçkaç, A. (2010) “Türkiye’de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları”, *Maliye Dergisi*, Sayı:158
- Üstünel, B. (1989) Para ve Maliye Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi, Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti, Acar Matbaacılık Tesisleri, İstanbul